

PHAIDON

Traducere de
Petru Creția

Lămuriri preliminare și note de
Manuela Tecușan

HUMANITAS

BUCUREȘTI

CUPRINS

Prescurtări / 5

Lămuriri preliminare / 9

Despre autenticitate / 9

*Despre perioada compunerii și încadrarea dialogului
în opera lui Platon / 9*

Despre titlu și subtitlu / 12

Despre personaje și istoricitate / 17

Despre structură și părțile discursului / 23

Phaidon / 35

Note / 147

Bibliografie / 214

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

PHAIDON

(SAU DESPRE SUFLET: DIALOG ETIC)

În tot cuprinsul acestui dialog *bunătate* și *răutate* corespund termenilor grecești *areté* și *kakía*, traduse în mod obișnuit, după franceză, cu *virtute* și *viciu*. Sensul cuvintelor *bunătate* și *răutate* este aici, pretutindeni, unul mult mai abstract decât cel uzual, de însușiri ale unei realități prin raport la *binele* și la *răul* (etic) în sensul cel mai general.

Totodată, cuvintele *patimă* și *pătîmi* trebuie înțelese în sensul originar, care nu se mărginește nici la pofta „patimilor trupești” sau la pasiunile sufletului, nici la suferința cuprinsă în pătîmirile cuiva, ci cuprinde tot ceea ce, bun sau rău, plăcut sau dureros, este *nu* săvârșit de cineva, ci *pasiv* îndurat, suportat, pățit, chiar pătîmit de el, ca rezultat al unei acțiuni care se exercită asupra lui.

TRADUCĂTORUL

ECHECRATES, PHAIDON

ECHECRATES *Phaidon, ai fost chiar tu alături de Socrate în ziua aceea când a băut în închisoare otrava sau ai aflat ce s-a petrecut atunci de la altcineva?* 57a

PHAIDON *Am fost chiar eu de față, Echecrates.*

ECHECRATES *Povestește-mi atunci ce a spus el înainte de moarte și cum și-a dat sfârșitul. Tare mi-ar plăcea să aflu, căci, vezi tu, nici un locuitor din Phlius nu se mai prea duce în ultima vreme la Atena, iar de acolo n-a sosit de mult cineva în măsură să ne lămurească ce s-a petrecut. Atâta doar am auzit, că Socrate a băut otrava¹ și că a murit. În rest, cel care ne-a adus această știre nu s-a priceput să ne spună nimic.* b

PHAIDON *Deci n-ai aflat nici despre felul în care s-a desfășurat procesul?* 58a

ECHECRATES *Ba da, despre asta ne-a adus știri cineva². Și de atunci ne tot mirăm de ce între proces și moartea lui a trebuit să treacă timp atât de mult³. Oare ce să fi fost, Phaidon?*

PHAIDON *A fost o întâmplare, Echecrates: soarta a vrut ca atenienii să încununeze pupa corăbiei pe care obișnuiesc să o trimită la Delos⁴ tocmai în ajunul procesului.*

ECHECRATES *Despre ce corabie vorbești?*

PHAIDON *Din câte spun atenienii este corabia cu care a plecat odinioară Teseu către Creta⁵ în fruntea celor șapte feciori*

b și șapte fete pe care avea să-i scape cu viață, întorcându-se el însuși
 teafăr înapoi. Se spune că atenienii îi juraseră lui Apolon că, dacă
 va fi ca tinerii să scape nevătămați, ei vor trimite an de an o
 solie la Delos, ceea ce au și făcut fără greșală de atunci și până
 azi. Iar datina cere ca, din clipa în care solia este gata de plecare,
 cetatea să nu fie pângărită de nici o execuție publică atâta vreme
 cât durează călătoria corăbiei până la Delos și înapoi; călătorie
 c pe care uneori vânturile potrivnice o fac destul de lungă. Iar solia
 este gata de plecare în clipa când preotul lui Apolon îi așază
 corăbiei, la pupă, o cunună. Și, cum îți spuneam, în anul acela
 s-a nimerit ca lucrul să aibă loc chiar în preziua procesului.
 Așa se face că, de la încheierea acestuia până la executarea pe-
 depsei, Socrate a avut un lung răstimp de petrecut în închisoare.

ECHECRATES Dar despre împrejurările morții lui ce ne
 poți spune, Phaidon? Ce vorbe s-au rostit și ce s-a petrecut atunci.⁶
 Care dintre prietenii lui i-au fost alături? Ori te pomeniești că
 magistrații⁷ le-au interzis să asiste la execuție și că Socrate a
 murit fără nimeni în preajmă-i!

d PHAIDON Ba nicidecum, au venit la el prieteni destui, la
 drept vorbind chiar mulți.

ECHECRATES Atuncea nu mai zăbovi și, dacă nu te
 cheamă alte treburi, povestește-ne⁸ cât poți mai deslușit tot ce
 s-a petrecut.

PHAIDON Am tot răgazul, fiți pe pace, și am să încerc să
 vă istorisesc pe îndelete⁹ cele întâmplare cu acel prilej. Căci fie că-i
 ascult pe alții, fie că vorbesc eu însumi despre el, de fiecare dată
 simt, când mă întorc cu gândul¹⁰ la Socrate, cea mai mare bucurie.

ECHECRATES Cu aceeași inimă, iubite Phaidon, te vom
 asculta și noi. Încearcă dar să ne istorisești cât poți mai lămurit
 cum s-a sfârșit Socrate.

PHAIDON Ei bine, cât am stat acolo am simțit un lucru e
 uimitor¹¹: că nu mă cuprinde nici un fel de milă, de parcă n-aș
 fi asistat la moartea unui prieten¹². Judecând după purtarea și
 după vorbele lui, Echecrates, Socrate îmi părea că este fericit,
 atât de nobil și de curajos i-a fost sfârșitul¹³. Astfel încât am ajuns
 să cred că de fapt călătoria lui spre tărâmul lui Hades este un dar
 al zeilor¹⁴ și că, odată ajuns acolo, îl așteaptă o fericire cum nimeni
 n-a simțit vreodată¹⁵. Iată de ce n-am fost cuprins de milă, cum
 ar fi fost firesc în acel ceas de moarte, dar n-am simțit, ce-i drept,
 59 a nici încântarea pe care mi-o dădeau convorbirile noastre filozofice
 obișnuite¹⁶, deși ce s-a rostit și cu acest prilej tot de natură filozofică
 a fost. Nu, am trăit un sentiment cu-adevărat ciudat, un amestec
 rar de bucurie și totodată, la gândul morții lui, și de durere. Și
 ceilalți simțeau același lucru, aci răsând, aci plângând, îndeosebi
 Apolodor¹⁷. Cred că-l cunoști și știi care-i e felul.

ECHECRATES Cum nu l-aș cunoaște!

PHAIDON Ei bine, deși tulburarea ciudată de care vorbesc
 ne cuprinsese chiar pe toți, el îi căzuse întru totul pradă.

ECHECRATES Cine mai era de față, Phaidon?

PHAIDON Dintre atenieni, în afară de cel pomenit, se aflau
 acolo Critobulos și tatăl său, apoi Hermogenes, Epigenes, Eschine
 și Antistene, precum și Ctesippos din dema Paiania, Menexenos
 și încă alți câțiva¹⁸. Platon mi se pare că era bolnav¹⁹.

ECHECRATES Dar vreun străin a fost?

PHAIDON Au fost Simmias din Theba, împreună cu Cebes c
 și Phaidondas, iar din Megara Euclides și Terpsion.

ECHECRATES Dar Aristip și Cleombrotos au fost?

PHAIDON Nu, ei n-au fost, se spunea că sunt la Egina.

ECHECRATES Și cine a mai fost?

PHAIDON Cam aceștia cred că au fost toți²⁰.

d PHAIDON Am să încerc să-ți povestesc cu de-amănuntul tot, din capul locului²¹. Ne făcusem obicei, și eu și ceilalți, să mergem la Socrate, mai ales către sfârșit, în fiecare zi. Ne adunam în zori la tribunal, acolo unde s-a desfășurat procesul, căci era la un pas de închisoare²². De fiecare dată așteptam, stând îndelung de vorbă între noi, până se deschidea, nu prea devreme, închisoarea. De cum se deschidea intram la Socrate și, de cele mai multe ori, ne petreceam împreună cu el toată ziua²³. Atunci ne-am adunat și mai devreme, căci aflasem, în seara din ajun, când am plecat de la închisoare, că s-a înapoiat de la Delos corabia. Ne-am înțeles, așadar, să ne întâlnim cât mai devreme la locul știut. Tocmai ne adunasem când temnicerul care ne deschidea de obicei ne-a ieșit în întâmpinare și ne-a spus să așteptăm afară și să intrăm doar când ne va chema. „Cei Unsprezece, ne-a spus el, îi scot acum lui Socrate lanțurile și dau poruncile de trebuință pentru ca moartea lui să se petreacă astăzi²⁴.” Dar n-a zăbovit prea mult și a ieșit curând să ne poștească înlăuntru.

60a Intrând, l-am găsit pe Socrate tocmai scos din lanțuri și pe Xantipa (o cunoști de bună seamă) șezând alături de el, cu copilașul lor în brațe. De cum ne-a văzut, Xantipa a izbucnit în tânguiri și văicăreli femeiești, de felul: „Socrate, Socrate, nici tu cu ei, nici ei cu tine n-o să mai stați de vorbă niciodată!” Socrate, privind spre Criton, i-a spus: „S-o ducă cineva acasă.” Țipa și se lovea cu pumnii în piept când au luat-o de acolo câțiva slujitori de ai lui Criton²⁵.

b Iar Socrate, săltându-se în pat, s-a apucat să-și îndoiască piciorul și să-l frece îndelung cu mâna și apoi, tot frecându-l, a început să vorbească²⁶.

SOCRATE Ciudat lucru se dovedește a fi, prieteni, ceea ce numim plăcere; ce uimitoare e natura ei prin raport la ceea ce îi este, pare-se, opus, durerea²⁷. Cum nu se învoiesc ele să stea alături în același om și totuși, îndată ce alergii după una dintre ele și o prinzi, mai întotdeauna te găsești silit să o apuci și pe cealaltă, de parcă, deși două, ar fi prinse de un singur cap. Îmi închipui că Esop, dacă s-ar fi gândit la asta, ar fi alcătuit o fabulă: cum zeul, vrând să curme lupta dintre ele, n-a izbutit să le împace și le-a prins capetele unul de altul; și de aceea, de cum se înfățișează una undeva, iat-o și pe cealaltă²⁸. Uitați-vă la mine: după ce, din cauza cătușelor, mi s-a ivit durerea în picior, acum îi urmează, fără greș, plăcerea.

CEBES Ah, Socrate, bine că mi-ai amintit. Ce e cu d poeziile pe care le-ai făcut versificând fabulele lui Esop și compunând un imn către Apolon? Mulți mă tot întreabă de o vreme, și Euenos²⁹ chiar deunăzi, cu ce gând te-oi fi apucat tu oare, după ce-ai intrat aici, să compui versuri, tu care n-ai făcut asemenea lucruri niciodată³⁰. Așadar, dacă îți pasă cât de cât ce-o să-i răspund lui Euenos când o fi să mă întrebe iară, ceea ce negreșit va face, spune-mi ce răspuns trebuie să-i dau.

SOCRATE Ei bine, Cebes, spune-i adevărul... m-am apucat de versuri nu ca să mă iau la întrecere cu el ori cu fabulele lui (lucru deloc ușor, îmi dau prea bine seama), e ci ca să aflu tâlcul unor vise, să dau ascultare zeilor, să aflu dacă asta este cu adevărat acea artă a Muzelor³¹ pe care visele mă îndemnau stăruitor să o compun. Iată cum s-au petrecut lucrurile. M-a bântuit toată viața³² un anume vis care, sub înfățișări schimbătoare, îmi dădea de fiecare dată

același îndemn³³: „Socrate, arta Muzelor să fie sânguința
ta³⁴.” Iar eu, până acum, înțelegeam că îndemnul și încu-
rajarea din vis au în vedere tocmai ce făceam, așa cum un
61 a alergător este încurajat de spectatori: credeam că prin artă
a Muzelor visul înțelegea „muzica” cea mai înaltă, vreau
să spun filozofia, îndeletnicirea mea obișnuită. Acum însă,
după proces și după ce sărbătorirea zeului mi-a amânat
sfârșitul, m-am gândit că poate visul are totuși în vedere
arta Muzelor în sens obișnuit și că se cuvine să-i dau ascul-
tare. Este mai bine, mi-am zis eu, să nu mor până nu mă
supun, făcând astfel din compunerea poemelor cerute în-
6 b deplinirea unei îndatoriri față de zei³⁵. Și astfel am alcătuit
întâi un imn către zeul chiar acum sărbătorit, apoi am
socotit că poetul, dacă e să fie poet, nu trebuie să cânte
întâmplări adevărate, ci să nascăcească³⁶. Însă de asta eu
nefiind deloc în stare, am recurs la poveștile care îmi erau
la îndemână: știind pe dinafară fabulele lui Esop, m-am
apucat să le versific, așa, la întâmplare, cum îmi veneau
în minte. Prin urmare, Cebes, în felul acesta trebuie să-l
lămurești pe Euenos, urându-i totodată rămas-bun din
parte-mi și dându-i sfatul să-mi urmeze, de e înțelept, cât
c mai curând. Se pare că eu mă duc chiar azi, vezi bine că
atenienii mă îmbie.

SIMMIAS Frumos sfat, nu e vorbă! Doar că eu îl știu
pe om, am avut prilejul să-l văd adesea, și nu prea cred că
are de gând să îți urmeze, nesilit de nimeni, sfatul.

SOCRATE Cum așa, Euenos nu este oare și el filozof?³⁷

SIMMIAS Ba cred că este.

SOCRATE Atuncea mă va asculta, de bună seamă,
ca orice om care îi dă filozofiei³⁸ dreptul ei. Bănuiesc totuși

că nu își va pune singur capăt zilelor; înțeleg că nu este
un lucru îngăduit³⁹.

*Rostind acestea, își lăsă picioarele din pat pe pardoseală, d
iar tot ce a mai spus după aceea așa a spus, șezând⁴⁰.*

CEBES Cum vine asta? Spui că nu e îngăduit să-ți iei
viața și totodată că atât așteaptă filozoful, s-o ia pe urmele
celui care se desparte de viață⁴¹?

SOCRATE Dar voi, tu și cu Simmias, ca discipoli ai lui
Philolaos⁴², nu știți de la el nimic?

CEBES În orice caz nimica cert.

SOCRATE Nici ce pot spune eu despre aceste lucruri
nu știu decât din auzite, ceea ce nu înseamnă, bineînțeles,
că am de gând să țin cele aflate astfel pentru mine⁴³. De
altfel poate celui care se pregătește să plece pe acele melea-
guri i se cuvine în chip deosebit să cerceteze cu atenție tot e
ce privește călătoria aceasta⁴⁴ și să înfățișeze printr-un
mit credințele noastre, ale oamenilor, despre ea⁴⁵. De fapt
ce altceva mai bun am putea face până la apusul soarelui?⁴⁶

CEBES Atunci, Socrate, spune-ne în numele cărui
lucru se afirmă că nu este îngăduit ca cineva să-și ia singur
viața? De bună seamă am aflat, cum întrebai tu adineauri,
și de la Philolaos, pe când locuia printre noi, și de la alții,
că este un lucru oprit. Dar o temeinică învățătură despre
asta încă nimeni nu mi-a dat.

SOCRATE Cu atât mai mult e cazul să ne străduim 62 a
acum. Căci poate, cine știe, de data asta te vei lămuri. E
drept că s-ar putea să te uimească gândul că, dintre toate
situațiile, singură aceasta nu admite nici o distincție; și,
prin urmare, că nu există nici o împrejurare în care (ca în
alte domenii, unde se judecă de la caz la caz și de la persoană

la persoană) omul să poată considera că este mai bine să moară decât să trăiască. De asemenea ți se poate părea de mirare că cei care consideră totuși că moartea este preferabilă vieții⁴⁷ nu au dreptul să-și facă singuri binele acesta, ci sunt obligați să aștepte serviciile unui binefăcător.

CEBES (*surâzând ușor și vorbind în graiul lui de acasă*)⁴⁸
Apăi Zeus să te mai priceapă!

b SOCRATE Cum le-am prezentat eu, lucrurile pot părea într-adevăr lipsite de noimă⁴⁹, dar nu este câtuși de puțin așa și ele au, nu încapе îndoială, un înțeles. Doctrinile secrete⁵⁰ spun în această privință următorul lucru: că noi oamenii ne-am afla ca într-un fel de închisoare din ale cărei lanțuri nimănui nu-i e îngăduit să se desfacă singur și să fugă. Vorbă care mie mi se pare și adâncă, și nu prea ușor de înțeles, dar în care își găsește expresie ceva, cred eu, adevărat: că ne aflăm, ca unul dintre bunurile lor, în grija și în stăpânirea zeilor. Tu nu crezi tot așa?

CEBES Ba da, întocmai.

c SOCRATE Și nu-i așa că și tu, dacă vreuna din făpturile care îți aparțin ar încerca să se omoare fără încuviințarea ta, te-ai mânia pe ea și, dacă ți-ar sta în putință, ai pedepsi-o?

CEBES Și încă cum!

SOCRATE Poate deci că prezentând lucrurile astfel nu mai e lipsit de noimă să afirmi că fiecare dintre noi este dator față de zei să nu își ia singur viața, ci să aștepte o constrângere divină, de felul celei care mă silește azi pe mine⁵¹.

CEBES În privința asta cred că ai dreptate. Însă ce spuneai tu înainte⁵², că filozofii sunt mai degrabă bucuroși

să își accepte moartea, asta, Socrate, pare ciudat dacă ce spuneam noi adineauri, că zeii sunt stăpânii noștri, iar noi avutul lor, este adevărat. Căci este fără noimă ca tocmai cei mai înțelepți dintre noi să părăsească fără supărare tărâmul în care cârmuiesc, oblăduindu-i, tocmai cârmuitorii cei mai buni din câți există, zeii. Cum ar putea să creadă un astfel de om că, ajuns de capul lui, și-ar fi, el însuși, sieși, un mai bun îngrijitor? Nu, una ca asta, că trebuie să fugi de la stăpânul tău, ar crede poate omul fără judecată; numai acela nu și-ar face socoteala că de stăpânul bun nu trebuie să fugi, ci să rămâi la el cât poți mai mult; așa că, dacă ar fugi, ar face-o din nesocotință. Pe când cel chibzuit ar trebui să vrea, vezi bine, să se afle veșnic alături de unul care-i e superior. Și iată cum, Socrate, rezultă că de crezut e tocmai dimpotrivă decât ce se spunea mai adineauri: se cade ca, atunci când mor, cei înțelepți să simtă supărare, iar cei fără de minte, bucurie.

Socrate, ascultând argumentarea lui Cebes, părea încântat de eforturile⁵³ acestuia și, într-adevăr, întorcându-și privirile spre noi, ne-a și confirmat-o. 63 a

SOCRATE Vedeți, Cebes nu e dintre aceia care să se lase neîntârziat convinși de tot ce li se spune, ci caută mereu, iscoditor, argumente contrare.

SIMMIAS Așa-i, Socrate, ba chiar socot că e ceva în ce zice el acum. Căci, vezi și tu, ce noimă ar avea ca oamenii cu adevărat înțelepți să vrea să scape, ducându-se cu inimă ușoară de la ei, de niște stăpâni care le sunt superiori? Mai mult, cred că obiecția lui Cebes te vizează mai ales pe tine⁵⁴, care te desparți tocmai așa, cu inima ușoară, atât de noi,

cât și de aceia pe care îi socotești chiar tu drept buni cărmuțitori, de zei⁵⁵ și cărți

b SOCRATE Aveți dreptate: dacă înțeleg eu bine, sunt obligat să mă apăr înaintea voastră întocmai ca în fața unui tribunal.

SIMMIAS Chiar așa.

SOCRATE Bine, atunci hai să o fac și mă voi strădui ca apărarea mea față de voi să fie mai convingătoare decât a fost să fie cea față de judecători.

Vedeți voi, Cebes și Simmias, dacă eu n-aș fi încredințat că după moarte o să ajung alături de alți zei buni și înțelepți, precum și lângă niște oameni care au trăit cândva⁵⁶, mai buni decât aceia de aici, lipsa mea de supărare în fața morții ar fi, pe bună dreptate, o vină. Să știți însă că trag nădejde să ajung lângă oameni de bine, nădejde asupra căreia, de altfel, n-aș vrea să stăruie cu tot dinadinsul. În schimb, cât privește speranța mea de a mă duce, după moarte, alături de niște zei care să fie cei mai buni stăpâni, bine e să știți că, dacă este vreun lucru pe care să-l susțin eu cu înverșunare, apoi acesta este, nădejdea aceasta a mea. Astfel că iată de ce mă văd îndreptățit să nu-i port morții chiar atâta supărare și să am bună nădejde că pe cei care s-au săvârșit din viață îi mai așteaptă ceva, și anume, potrivit unei credințe vechi, ceva mai bun pentru cei buni decât pentru cei răi⁵⁷.

d SIMMIAS Cum adică, Socrate, ai de gând să te duci de lângă noi păstrând doar pentru tine gânduri ca acestea? Nu vrei să ni le împărtășești și nouă? Este vorba, cred eu, de un bun care e și al nostru, al tuturor. Unde mai pui că,

dacă ne conving spusele tale, ele îți vor fi slujit, totodată, și drept apărare.

SOCRATE Hai să încerc. Dar mai întâi stați să vedem ce anume dorește bunul nostru Criton, căci, dacă nu mă înșel, de mult încearcă să-mi spună ceva⁵⁸.

CRITON Doar atâta, că de o bucată de vreme cel care îți va da otrava⁵⁹ îmi tot spune să-ți atrag atenția că trebuie să vorbești cât mai puțin. Zice că cei care stau prea mult de vorbă se încing și că nu trebuie ca acțiunea otrăvii să fie tulburată de un asemenea lucru; cei care vorbesc mult sunt siliți câteodată să bea din ea de două sau de trei ori.

SOCRATE Să-și vadă de treabă! Atât să fie grija lui: să fie pregătit să-mi dea de două ori și, de va fi de trebuință, chiar de trei.

CRITON Da, eram aproape sigur că așa ai să spui, dar prea mă sâcăie de mult cu treaba asta.

SOCRATE Nu-l lua în seamă. — Așadar vouă, ca judecători ai mei, trebuie să vă dau socoteală și să vă arăt de ce cred eu că e firesc ca un om care și-a petrecut viața ca un filozof adevărat⁶⁰ să înfrunte clipa morții fără teamă⁶¹ 64 a și să fie încredințat că după aceea va dobândi acolo bunurile cele mai de preț. Cum este oare cu puțință? Iată ce voi încerca, Simmias și Cebes, să vă lămuresc. Cei străini de filozofie au toate șansele să nu-și dea seama că de fapt singura preocupare a celor care i se dăruiesc cu adevărat este trecerea în moarte și starea care îi urmează. Or, dacă așa stau lucrurile, n-ar fi ciudat ca, după ce o viață de om nu te-a interesat și n-ai dorit altceva, să te necăjești tocmai când vine clipa?